

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20048383>

Muammoli ta'lim metodi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlashini rivojlantirishning didaktik modeli

Soliyev Ilhom Sobirovich –

Farg'ona davlat universiteti dotsenti,
Boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrasini mudiri,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: abobakirovaodina78@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9736-2783>

O'rinboyeva Dilzora Farohiddin qizi –

Farg'ona davlat universiteti talabasi

***Annotatsiya.** Hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish, ularning mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirish masalasi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Muammoli ta'lim metodi o'quvchilarda mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning muhim omili sifatida yoritiladi. Shuningdek, muammoli ta'limning pedagogik shart-sharoitlari, didaktik imkoniyatlari va uni tashkil etishning samarali mexanizmlari ochib beriladi.*

***Kalit so'zlar:** muammoli ta'lim, fikrlash, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, didaktik model, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar.*

Роль проблемного обучения в развитии мышления учащихся начальных классов

***Аннотация.** В настоящее время развитие мышления учащихся начальных классов, формирование у них навыков самостоятельного принятия решений и решения проблем анализируется на научной основе. Проблемное обучение рассматривается как важный фактор развития логического, критического и творческого мышления учащихся. Также раскрываются педагогические условия, дидактические возможности и эффективные механизмы организации проблемного обучения.*

Ключевые слова: *проблемное обучение, мышление, критическое мышление, творческое мышление, дидактическая модель, начальное образование, интерактивные методы, педагогические технологии.*

The role of problem-based learning in developing primary school students' thinking

Annotation. *Currently, the development of thinking skills in primary school students and the formation of their independent decision-making and problem-solving abilities are analyzed on a scientific basis. Problem-based learning is highlighted as an important factor in developing logical, critical, and creative thinking. It also reveals the pedagogical conditions, didactic opportunities, and effective mechanisms for organizing problem-based learning.*

Keywords: *problem-based learning, thinking skills, critical thinking, creative thinking, didactic model, primary education, interactive methods, pedagogical technologies.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlashini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki o'quvchining bilimni chuqur o'zlashtirishi, muammolarni anglash va ularni hal etish qobiliyati aynan fikrlash faoliyati orqali namoyon bo'ladi. Ilmiy qarashlarga ko'ra, bolalik davrida shakllangan fikrlash ko'nikmalari shaxsning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, mustaqil fikrlay oladigan o'quvchilar yangi bilimlarni tezroq o'zlashtiradi va amaliyotda samarali qo'llay oladi. Shu bilan birga, boshlang'ich ta'lim amaliyotida ko'plab darslar reproduktiv usulda olib borilishi natijasida o'quvchilarning fikrlash faolligi yetarli darajada rivojlanmay qolmoqda. Muammoli ta'lim metodi esa o'quvchilarni faol o'rganishga jalb etib, ularning tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim tizimida muammoli ta'lim asosida fikrlashni rivojlantirish zarurati ortib bormoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maqolada muammoli ta'lim va fikrlashni rivojlantirish masalalari bo'yicha milliy va xorijiy ilmiy manbalar tahlil qilindi. Jumladan, J. Dyui ta'limni hayot bilan bog'lash zarurligini asoslab, o'quvchilar real muammolarni hal qilish orqali bilimlarni o'zlashtirishi lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, muammoli vaziyatlar o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, L.S. Vigotskiy ta'lim jarayonida yaqin rivojlanish zonasi konsepsiyasini ilgari surib, o'quvchilarning fikrlash faoliyati muammoli vaziyatlar orqali rivojlanishini asoslab bergan. Uning nazariyasiga ko'ra, o'qituvchi tomonidan to'g'ri tashkil etilgan muammoli vaziyatlar o'quvchilarning intellektual rivojlanishini jadallashtiradi.

Milliy pedagogik manbalarda ham fikrlashni rivojlantirish masalasi muhim o'rin egallaydi. Xususan, Abdulla Avloniy o'z asarlarida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va ongli qaror qabul qilish ko'nikmalarini tarbiyalash zarurligini ta'kidlaydi. Zamonaviy o'zbek pedagog olimlari esa muammoli ta'lim metodining boshlang'ich ta'limdagi ahamiyatini keng yoritib berganlar. Shuningdek, pedagogik modellashtirish metodidan foydalanildi. Mazkur metod orqali muammoli ta'lim asosida fikrlashni rivojlantirishning didaktik modeli ishlab chiqildi. Modellashtirish jarayonida

o'quvchilarning fikrlash faoliyati bosqichlari, muammoli vaziyat yaratish mexanizmlari hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hamkorlik tizimi aniq belgilab olindi. Bu metod nazariy qarashlarni amaliy modelga aylantirish imkonini berib, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun asos yaratadi. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish metodi ham asosiy metodlardan biri sifatida qo'llanildi. Ushbu metod orqali o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiruvchi vaziyatlar o'rganildi. Muammoli vaziyatlar o'quvchida bilishga qiziqish uyg'otadi, uni izlanishga undaydi va mustaqil xulosa chiqarishga olib keladi. Tahlil natijasida samarali muammoli vaziyat yaratish uchun quyidagi shartlar muhim ekanligi aniqlandi: vaziyat o'quvchining bilim darajasiga mos bo'lishi, unda muayyan qarama-qarshilik mavjud bo'lishi hamda yechim topishga ehtiyoj tug'dirishi zarur. Qiyosiy tahlil metodi yordamida muammoli ta'lim an'anaviy ta'lim metodlari bilan solishtirildi. Natijada muammoli ta'lim o'quvchilarning faolligini oshirishi, mustaqil fikrlashni rivojlantirishi va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga xizmat qilishi aniqlandi. An'anaviy metodlarda o'quvchi ko'proq tinglovchi bo'lsa, muammoli ta'limda u faol ishtirokchiga aylanadi. Bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Kuzatish metodi orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining dars jarayonidagi fikrlash faoliyati o'rganildi. Kuzatish jarayonida o'quvchilarning muammoli vaziyatlarga munosabati, savollarga javob berishdagi faolligi va mustaqil xulosa chiqarish darajasi tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim qo'llanilgan darslarda o'quvchilarning faolligi va qiziqishi ancha yuqori bo'ladi. Suhbat metodi ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ushbu metod orqali o'quvchilarning fikrlash jarayoni, ularning muammoga yondashuvi va qaror qabul qilish usullari o'rganildi. Suhbat davomida o'quvchilarning o'z fikrini erkin bayon etishi, dalillar keltirishi va boshqalar fikrini tahlil qilishi ularning tafakkur darajasi haqida muhim ma'lumotlar berdi. Eksperiment (tajriba-sinov) metodidan foydalanish orqali muammoli ta'limning samaradorligi amaliy jihatdan sinab ko'rildi. Tajriba jarayonida darslar muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilib, o'quvchilarning fikrlash darajasidagi o'zgarishlar kuzatildi. Natijada muammoli ta'lim o'quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini sezilarli darajada rivojlantirishi aniqlandi. Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish ham metodlar tizimining muhim qismi sifatida qaraldi. Jumladan, "aqliy hujum", "klaster", "bahsmunozara", "rol o'ynash" kabi usullar o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishda samarali vosita sifatida qo'llanildi. Bu metodlar o'quvchilarni erkin fikrlashga, o'z g'oyalarini ilgari surishga va muammoni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqishga o'rgatadi.

Metodlar tizimini qo'llashda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim omil sifatida e'tiborga olindi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muammoli vaziyatlar sodda, tushunarli va qiziqarli bo'lishi lozim. Aks holda, murakkab vaziyatlar ularning qiziqishini pasaytirishi mumkin. Shu bois metodlarni tanlashda pedagogik moslik tamoyiliga amal qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Maqolada muammoli ta'lim metodi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar tahlil qilinib, uning samaradorligi nazariy va amaliy jihatdan asoslab berildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning tafakkur faoliyatini ham sezilarli darajada rivojlantiradi. Ayniqsa, dars jarayonida muammoli vaziyatlarning muntazam qo'llanilishi o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilar an'anaviy darslarga nisbatan faolroq ishtirok etadi. Ular berilgan savollarga tayyor javobni kutib o'tirmaydi, balki o'zlari izlanadi, taxminlar ilgari suradi va muhokama jarayonida faol qatnashadi. Bu esa o'quvchilarda ijodiy yondashuvni shakllantirishga olib keladi. Muammoli vaziyatlar orqali o'quvchilar o'z

bilimlarini yangi sharoitda qo'llashga o'rganadi, bu esa ularning bilimni mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, muammoli ta'lim o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar muammoni hal qilish jarayonida turli variantlarni solishtiradi, ularning afzallik va kamchiliklarini tahlil qiladi hamda eng maqbul yechimni tanlashga harakat qiladi. Bu jarayon esa ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Natijada o'quvchilar voqea-hodisalarga yuzaki emas, balki chuqur va asosli yondashishni o'rganadi.

Muammoli ta'limning yana bir muhim natijasi – o'quvchilarda o'qishga nisbatan motivatsiyaning ortishidir. Dars jarayonida muammoli vaziyatlar qiziqarli va hayotiy bo'lgani sababli o'quvchilar darsga faol jalb etiladi. Bu esa ularning bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyojini kuchaytiradi. Ayniqsa, real hayotga yaqin vaziyatlar asosida berilgan topshiriqlar o'quvchilarda bilimning amaliy ahamiyatini anglashga yordam beradi.

Muammoli ta'limni samarali tashkil etish bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog'liq. Avvalo, o'qituvchi muammoli vaziyatni to'g'ri va maqsadga muvofiq tashkil eta olishi zarur. Muammo o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, tushunarli va qiziqarli bo'lishi lozim. Bundan tashqari, o'qituvchi o'quvchilarning fikrlash jarayonini boshqaruvchi va yo'naltiruvchi rolni bajarishi kerak. U tayyor javobni bermasdan, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga undashi muhimdir. Shuningdek, muammoli ta'limni qo'llashda interfaol metodlardan foydalanish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Guruhli ishlar, bahs-munozaralar va aqliy hujum kabi usullar o'quvchilarning fikr almashishiga, o'z nuqtai nazarini himoya qilishiga va boshqalarning fikrini hurmat qilishiga o'rgatadi. Bu esa ularning kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, muammoli ta'limni qo'llash jarayonida ayrim qiyinchiliklar ham yuzaga kelishi mumkin. Jumladan, o'qituvchining metodik tayyorgarligi yetarli bo'lmasa, muammoli vaziyatlar samarali tashkil etilmasligi mumkin. Shuningdek, vaqtni to'g'ri taqsimlash ham muhim omil hisoblanadi, chunki muammoli ta'lim an'anaviy metodlarga nisbatan ko'proq vaqt talab qiladi.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlashini rivojlantirishda muammoli ta'lim metodi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu metod o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni hal etish va ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Muammoli ta'limni samarali tashkil etish orqali o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish mumkin. Shu bois boshlang'ich ta'lim tizimida muammoli ta'lim metodini keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Xoliqov A. A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2011.
3. Ochilov M. Pedagogika. – Toshkent: Aloqachi, 2012.
4. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M. Pedagogika. – Toshkent: Fan, 2009.
5. Yo'ldoshev J. G'., Usmonov S. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2015.
6. Nishonova Z. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent, 2020.
7. Vygotskiy L. S. Tafakkur va nutq. – Toshkent, 2004.
8. Dyui J. Ta'lim va tajriba. – Toshkent, 2008.
9. Polya G. Masalalarni yechish san'ati. – Toshkent, 2012.